

Перцева В.А.
кандидат філологічних наук,
Харківський національний університет внутрішніх справ

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ МІФУ ПРО ВСЕСВІТНІЙ ПОТОП У ПОВІСТІ О.І.СЕНКОВСЬКОГО «ВЧЕНА ПОДОРОЖ НА ВЕДМЕЖИЙ ОСТРІВ»

Осип Іванович Сенковський був одним із засновників російської орієнталістики, дипломатом і мандрівником, журналістом-комерсантом. Традиційно вважається, що літературне кредо Сенковського – критика й сатира, його твори – «дискусійна література», створена з діалогу й заради діалогу. Жанрова різноманітність творів Сенковського досить велика. Однак з упевненістю можна сказати, що завдяки єдиній для всіх творів стильовій домінанті вся його творчість являє собою певний гіпертекст. Ця стильова домінанта реалізується у формах нарації, в особливій організації розповіді. Фігура автора (оповідача) – барона Брамбеуса – не представлена безпосередньо, мова йде скоріше про «маску». У різних ситуаціях й умовах ця «маска» може виконувати кардинально протилежні функції. Подібна художня хитрість дозволяє створити письменникові більш узагальнене уявлення, що містить припущення щодо існування невизначеного «іншого», в образ якого вживається Сенковський.

До того ж, усі твори Сенковського вирізняються інтертекстуальними включеннями, сенс яких полягав у тому, що письменник, зіштовхуючи абсолютно чужорідні текстові матеріали, проводить найнесподіваніші паралелі, досягаючи змістовної багаторівневості й багатшаровості, які згодом назвуть особливостями «брамбеусовського» стилю. За своєю формою ці запозичення радикально відрізняються від звичайних літературних форм пародії. Сенковському не важливий оригінальний текст, першоджерело для нього було лише функціональним предметом: будь-який сюжет, а також пов'язані з ним «чужі» тексти, він використовував для естетичної «гри» з потенційним читачем. Здатність зрозуміти свого читача, підлаштуватися під нього завжди була характерною рисою як літературної, так і журналістської діяльності Сенковського. Звідси й «спрощена» форма його творів, що характеризується самотутньою мірою умовності, літературністю, бурлеском.

Подібна авторська стратегія використання інтертексту простежується в повісті «Вчена подорож на Ведмежий острів» – другій, самостійній частині «Фантастичних подорожей барона Брамбеуса», за якими закріпилося визначення «кульмінаційної точки» творчості Сенковського. «Вчена подорож на Ведмежий острів» представляє спробу розповісти про світове відкриття – дешифрування єгипетських ієрогліфів Жаном-Франсуа Шампольйоном. Сенковський використовує прийом вставної новели, щоб повідомити «записки останньої допотопної людини». Своєрідно інтерпретуючи міф про всесвітній потоп, письменник вигадує «сибірський потоп», що виник нібито в результаті падіння на Землю комети. Про страшну катастрофу ми дізнаємося із записок очевидця – мешканця стародавнього міста Хухуруна на ім'я Шабахубосаар, який «мучимый голодом, страхом, отчаянием, лишенный всякой надежды на спасение, среди ужасов всеобщей смерти, на лоскутке земли, случайно уцелевшем от разрушения, решился начертать картину страшного происшествия...» [2,78]. Отже, можна розглядати повість «Вчена подорож на Ведмежий острів» як «подвійну пародію»: на давній міф і на наукові твори, що викривають подібні тексти.

Міф, як одне з важливих понять для будь-якої літературної епохи, завжди привертав до себе увагу своєю багатозначністю, універсальністю, здатністю виражати й проєктувати безліч значень. У середині XIX століття зв'язки художньої літератури з міфологією відчутно трансформувалися. Письменники часом до невпізнанності змінювали старовинні сюжети, сміливо підпорядковуючи їх завданням авторського самовираження.

Міф про всесвітній потоп серед численних давніх міфів, які використовуються у світовій літературі, посів особливе місце. Повість «Вчена подорож на Ведмежий острів» із точки зору виявлення особливостей інтерпретації міфу про всесвітній потоп – це фактично

співіснування й взаємопроникнення подвійної реальності: первинної й прихованої, переплетення фантастичного й буденного. Міф створює в повісті не контекст, а межі, всередині яких Сенковський зміг вмістити новий зміст, на цьому й базується його здатність до інтеграції. Прагнучи загалом зберегти вірність принципу правдивості, автор разом із тим активно вводить у розповідь мотив чудесного: знайдена мандрівниками печера й опис нікому невідомого «сибірського потопу», теорія катастроф Жоржа Кюв'є й анекдотичний опис загибелі Барабійської імперії. Залишаючись вірним традиціям «Бібліотеки для читання», Сенковський систематично змінює свій погляд ерудованої людини, як носія високої культури, на погляд людини примітивної, яка інфантильно й відверто сприймає первинну та приховану реальність. Використовуючи міф про всесвітній потоп, Сенковський абсолютно відмовляється від традиційної системи персонажів, прагнучи провести певні паралелі із сучасними подіями. Можна стверджувати, що у Сенковського було специфічне ставлення до міфу: із носія або, принаймні, вмістилища первісного змісту міф про всесвітній потоп у повісті перетворюється на модель, яка допускає найрізноманітніші тлумачення. Письменник яскраво натуралістично змальовує апокаліпсичні уявлення про «домашній», «сибірський» потоп як «кінець світу», який відзначився загибеллю всієї Барабійської імперії: «Начался потоп... Десять дней беспрестанно лил дождь и свирепый ветер с вьюгою раскидал оставшихся в живых людей... Все связи родства, дружбы, любви, знакомства были замыты: чтоб проложить себе путь или очистить уголок места, те, которые находились в середине толпы, без разбора сталкивали в пропасти стоявших по краям утесов. Оружие сверкало в руках у каждого, и сопротивление слабейшего немедленно омывалось его кровию... Разбои, убийства, мщение ежечасно целыми тысячами уменьшали количество народонаселения, еще не истребленного ядом повальных болезней и неистовством стихии. Казалось, будто люди поклялись искоренить свой род собственными своими руками, предоставив всеобщей гибели природы только труд стереть с планеты следы их злобы...» [2, 121]. Отже, популярність сюжету дозволила Сенковському сконцентрувати увагу читача не на розв'язці, а на тих ідеях, які він прагнув донести до публіки. Завдяки цьому обговорюються такі вічні категорії, як самотність, любов, смерть. Це вже одкровення іншого порядку – одкровення про причини «жахливого» стану моралі сучасного суспільства. Відповідаючи цій вимозі, сюжет повісті варіюється: з'являються нові мотиви, герої, конфлікти. Так, тема трагічного кохання Шабахубосаара й Саяни отримує в повісті особливе значення, акцент зміщується в бік зображення «комической борьба мелких, но не умирающих, даже в виду потопа, страстей, увлечений и пронырств человека...» [2, 68].

Слід зазначити, що в повісті йдеться не про міф у власному розумінні цього слова, тобто найдавнішому першоджерелі, а про міф «вторинний», що виникає як результат «матеріалізації» первинного міфу в нових образах. Первинний міф є безумовним, у ньому об'єктивне й суб'єктивне, відтворення й те, що відтворюється, збігаються. Сенковський звертається до вічних архаїчних форм, тобто до форм, що дають можливість пережити життєву ситуацію, якої взагалі немає в реальності, але вона вірогідна за своєю суттю. Як і будь-який відомий сюжет, міф про всесвітній потоп зміг «підсвітити» сюжет повісті не тільки загальними законами міфологічної свідомості, а й авторською специфікою її показу.

Отже, новизна художньої концепції Сенковського полягає в тому, що в повісті «Вчена подорож на Ведмежий острів», як загалом у всій його творчості, було усвідомлено універсальну полістилістику світової літератури, було визнано рівноцінними всі види культурних традицій. До того ж, Сенковським показано тенденцію до можливого подолання замкненості окремих літературних напрямів, канонів, нехай навіть у бурлескному вигляді, через елементи іронії або пародії.

Література

1. Перцева В.А. Художественная проза О.И.Сенковского. Харків: ООО «Прометей-Прес», 2005. 134 с.
2. Сенковский О.И. Ученое путешествие на Медвежий остров // Собр.соч.: В 9 т. СПб.: 1858-1859. Т.5. С. 171-275.